Tomáš Durdík

ILUSTROVANÁ ENCYKLOPEDIE Českých HRADŮ

DODATKY

LIBRI

Tomáš Durdík

ILUSTROVANÁ ENCYKLOPEDIE ČESKÝCH HRADŮ

❖

DODATKY

Nakladatelství Libri
Praha 2002

Rukopis této knihy vznikl za podpory grantového projektu MK ČR O1/2000 – České hrady – tvorba korpusu.

Autor připisuje tuto práci památce doc. PhDr. et JUDr. Dobroslava Líbala, DrSc.

Kresby: ing. arch. Vlastimil Durdík, doc. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., Jana Minarčíková, Jaroslava Durdíková
Kresba mapy: Lenka Batulková
Fotografie: doc. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., Hana Toušková, Fotoarchiv ARÚ AV ČR, popř. další, v úvodu zmínění autoři či v popiskách uvedené instituce, jimž náleží dík.

© doc. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., 2002
© Libri, 2002

ISBN 80-7277-114-0

OBSAH

Úvod 7

Slovník – hrady, stavitelé, stavebníci, badatelé, základní pojmy 9

Rejstřík hradů 116

Literatura 119

Seznam ilustrací 133

Mapa 138

Errata k 1. a 2. vydání 139

ÚVOD

Středověké hrady náležejí k objektům, které v rámci našeho památkového fondu nejvíce přitahují pozornost nejširší veřejnosti. Svědčí o tom i fakt, že se *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů* záhy dočkala druhého vydání a následného dotisku. Nekonečná stavba lidského poznání je však stále obohacována novými kameny a díky dynamickému rozvoji české kastellologie rychle přibývají nové nebo jsou korigovány staré poznatky o českých hradech. Tyto nové informace pochopitelně vyžadují zohlednění.

Vzhledem k tomu, že v rámci dalších vydání *Ilustrované encyklopedie českých hradů* není možné zasahovat do podoby vydání prvého (resp. druhého), bylo nutné velký nárůst nových informací, doplňků a zpřesnění, popř. oprav řešit formou těchto samostatně vydaných dodatků, které by vzhledem k již zmíněnému čilému dění v české kastellologii měly stát na počátku nové, dle potřeby vydávané řady.

Dodatky obsahují nové odkazy na literaturu, doplňky a nová zjištění, stejně jako opravy, které vycházejí z informací, které byly získány v období mezi 21. červnem 1999 a 31. prosincem 2001. Zařazena jsou do nich zejména nová zaměření a nově zjištěná či pořízená dokumentace. Podoba těchto dodatků, jež vycházejí z možností nakladatelství, ale především z toho, že svým pojetím odpovídají celkové koncepci *Ilustrované encyklopedie českých hradů*, neumožňuje příliš diskusi, ani obsáhlejší polemiku s chybnými, či kontroverzními představami a tvrzeními obsaženými v některých citovaných titulech. Platí to zejména v případech, kdy tato tvrzení mají malý styk s realitou a jejich charakter stojí na pokraji seriózności.

V době výroby prvého vydání byl průběžně doplňován soupis literatury. Takto zařazené tituly bylo možno ještě do tohoto soupisu zalomit, ale to již bohužel neplatilo o odkazech pod jednotlivými hesly. Ty byly proto souhrnně zařazeny za soupis literatury (str. 709–710). Pro usnadnění práce s *Ilustrovanou encyklopedií českých hradů* jsou tyto odkazy k jednotlivým heslům rozepsány v rámci těchto dodatků. Pokud tedy čtenář v soupisu literatury dodatků nenajde titul, na nějž je odkazováno, byl již v soupisu literatury dosavadních vydání zařazen a je nutné jej hledat na tomto místě.

Z ohlasů na prvá dvě vydání vyplynulo, že určitá část čtenářů nenalezla v historických pasážích vyčerpávající výčty majitelů, jejich příbuzných, rodin a osudů, stejně jako všech doložených historických dat, která lze přímo i nepřímo k tomu kterému hradu a pestrým osudům jeho držitelů vztáhnout. V této souvislosti je nutno opakovat, že účelem *Ilustrované encyklopedie českých hradů* není a díky reálným možnostem jak autora, tak nakladatelství ani nemůže být vyčerpávající zpracování historie a historických souvislostí jednotlivých majitelů a jejich rozvětvených rodin, tím méně úplný výčet všech epizodických držitelů a zpracování jejich širších osudů. Takto pojaté náročné práce, jejichž výpověď ke konkrétním hradům je povětšině nevelká, nepochybně musí zůstat doménou historiků a archivářů. V rámci *Ilustrované encyklopedie českých hradů* stojí v popředí zájmu samy hrady, zejména pak jejich datování, podoba a stavební vývoj. Proto byl do historických pasáží zařazen výběr historických údajů, které jsou v této souvislosti podstatné a vypovídající.

Kvalitativní dělení středověkých feudálních sídel na hrady a tvrze, praktikované již od středověku, náleží k českým specifikům. Jak již bylo mnohokráte zdůrazněno, není mezi nimi jasná hranice, jíž by bylo možné zcela přesně definovat. Za jedno z hlavních kritérií přiřčení toho kterého konkrétního objektu jedné z obou kategorií bývá brána výpověď písemných pramenů. Ani toto kritérium, jak již bylo uvedeno, však není prosto problémů. Skupina staveb, které by umožňovaly svou podobou a výstavností zařazení mezi hrady, je nepochybně široká a některé další, původně neuvažované památky jsou vzhledem k novým názorům některých badatelů připomenuty i v těchto dodatcích. Nejde však pochopitelně (a ani nemůže jít) o žádný systematický přehled této skupiny, v jejímž rámci se o tradičním zařazení mezi tvrze překvapivě nepochybuje u objektů, jež nejvíce charakteristiku hradu naplňují (namátkou např. Staré Kestřany – Horní tvrz, Roztoky u Prahy, Popovice, Hradenín, Žinkovy, Zákupy, Staré Hrady, Cuknštejn atd.). Jak ukazuje v současnosti vycházející *Encyklopedie českých tvrzí*, vydávaná nakladatelstvím ARGO, ani ze strany badatelů zabývajících se tvrzemi není tato otázka pregnantně definována, tím méně ujasněna. Nezbývá než údiv nad tím, co vše může být některými autory mezi tvrze řazeno.

Přestože od prvého a druhého vydání *Ilustrované encyklopedie českých hradů* neuplynula dlouhá doba, bylo nutné zařadit do těchto dodatků početné informace o těžkých ztrátách (a to bohužel zdaleka ne všech), které v tomto období české hrady jako jednu z nejatakova-

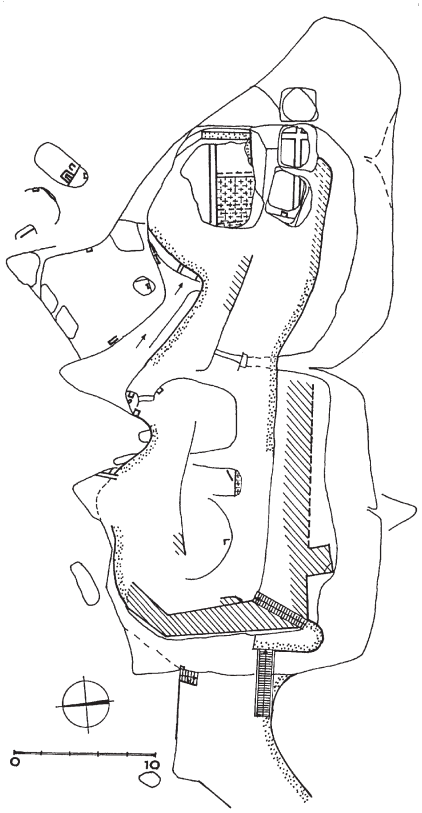
nějších součástí národního kulturního dědictví postihly. Určitá část je nepochybně výsledkem přirozeného procesu rozpadu, urychlovaného různými antropogenními faktory (jako jsou kyselé deště, rázové vlny působené nadzvukovými letadly apod.), většina je však výsledkem přímého lidského působení – od jistě dobře míněné naivní snahy a neinformovanosti, přes různé formy agresivní nekulturnosti, až po hrabivost a hloupost. Tento smutný výčet se nepochybně stává výmluvným mementem, které nemůže nechat lhostejným žádného zodpovědně uvažujícího zájemce jak o hradní architekturu, tak o národní kulturní dědictví jako takové. Ještě naléhavěji než doposud musíme připomenout, že budoucí osud českých hradů je záležitostí nás všech a mnohdy závisí na osobním přístupu a odvaze jednotlivců ochotných pozvednout v případě potřeby svůj hlas.

Poděkování za přátelské poskytnutí informací a zejména dokumentace a také za jinou formu pomoci při zpracování těchto dodatků náleží J. Bekové, J. Benešové, M. Cejpové, E. Černé, J. Frolíkovi, F. Gabrielovi, M. Gojdovi, J. Kalferstovi, V. Kašparovi, P. Kauskovi, J. Klápštěmu, J. Klsákovi, P. Mackovi, P. Mejstříkovi, J. Pachnerovi, J. Prostředníkovi, V. Ryšavému, E. Semotanové, J. Siglovi, J. Slavíkovi, P. Šebestovi, J. Úlovcovi, R. Vejvodovi, V. Vítkovi, V. Vokolkovi, J. Waldhauserovi, L. Wettenglovi a F. Zárubovi, za provedení většiny nových kreseb pak V. Durdíkovi.

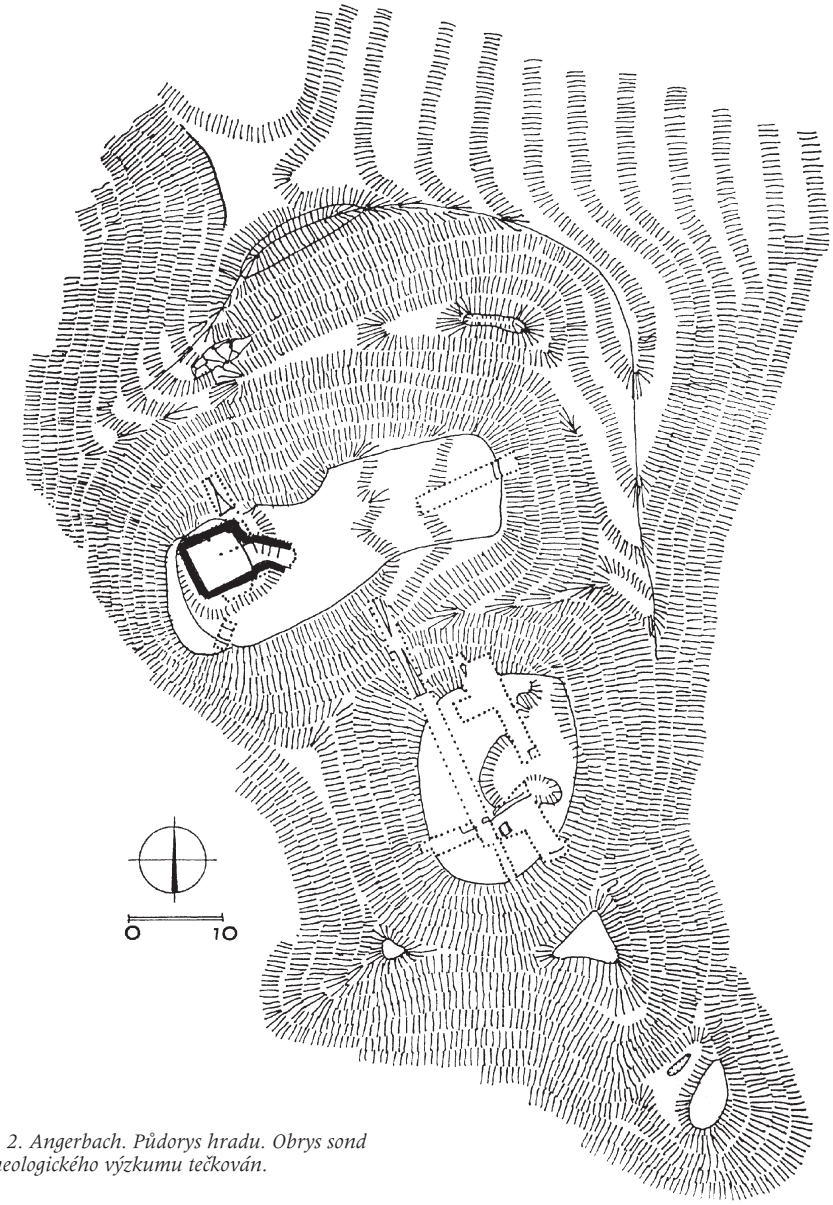
SLOVNÍK – HRADY, STAVITELÉ, STAVEBNÍCI, BADATELÉ, ZÁKLADNÍ POJMY

Hvězdičkou označené pojmy jsou hesla nová, která nebyla v předchozích dvou vydáních *Ilustrované encyklopedie českých hradů*.

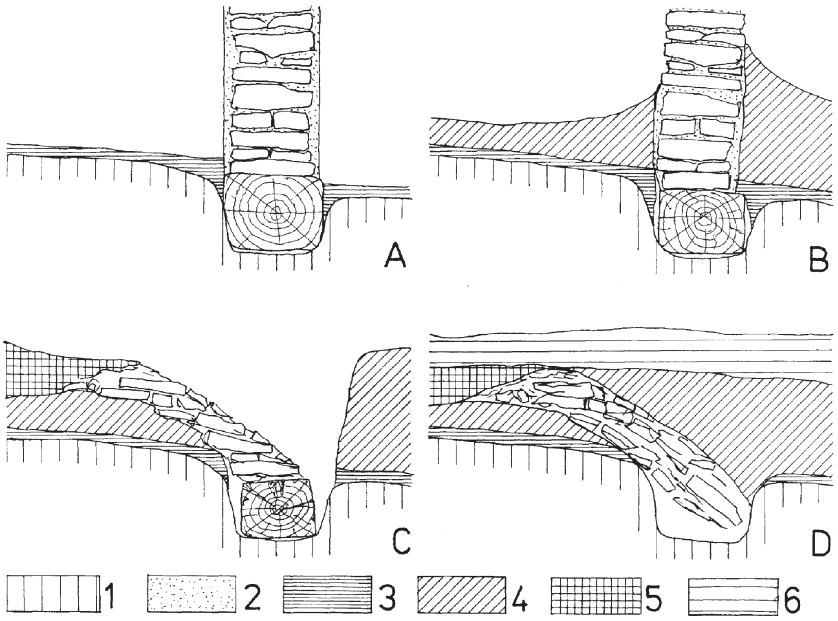
ADRŠPACH (okr. Náchod)
Ve východním jádru hradu byly na severní straně rozpoznány pozůstatky vstupu pomocí do skalního podloží zasekané chodby.
Lit.: *Slavík 1993 d; Čížek – Slavík 1999; Dusil 1999.*

Obr. 1. Adršpach. Půdorys východního jádra. Šipkami vyznačena přístupová chodba (podle J. Slavíka).

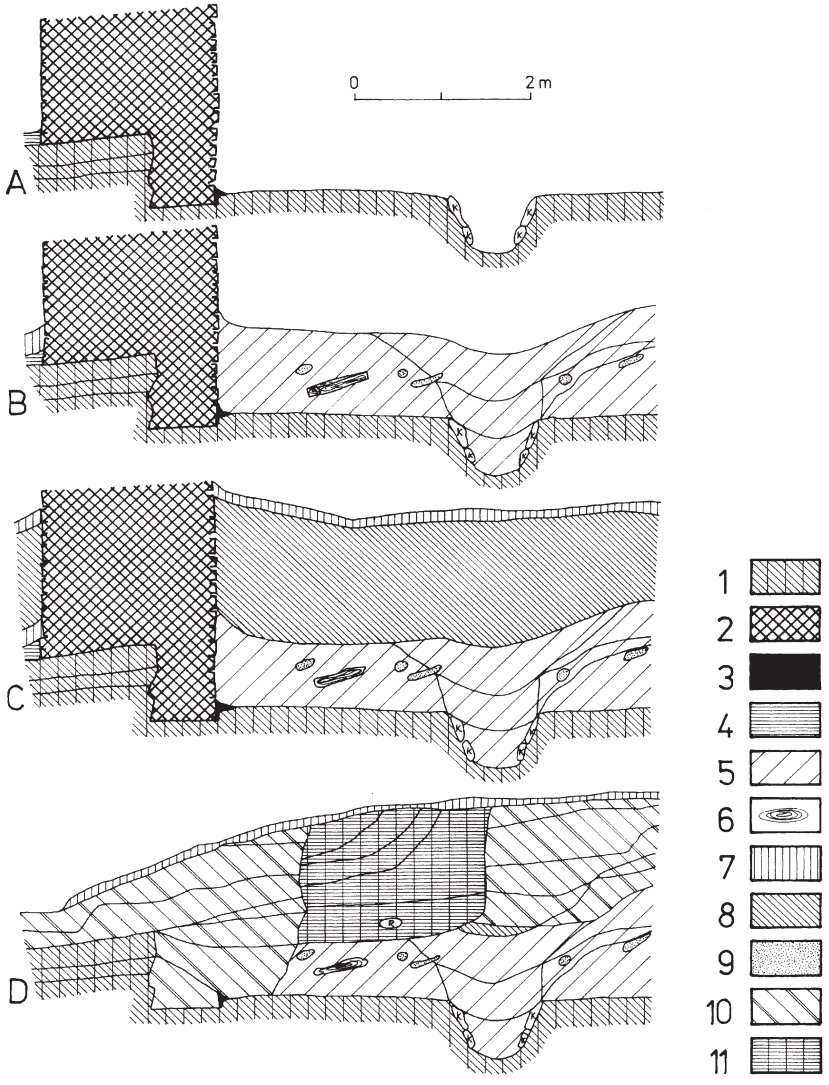
Obr. 2. Angerbach. Půdorys hradu. Obrys sond archeologického výzkumu tečkován.

Obr. 3. Rekonstrukce procesu archeologizace nádvorní zdi hrázděného paláce hradu Angerbachu u Kožlan. 1 – podloží, 2 – mazanicové pojivo a omítky, 3 – vrstvy z doby stavby a života hradu, 4 – destrukce svrchních částí stavby s velkým podílem mazanice, 5 – hrubá destrukce s převažujícími kameny z výplně hrázděné konstrukce, 6 – humus a drn. A – stav v době života hradu, B – stav po zchátrání budovy a částečné destrukci jejích horních částí, C – stav po vyvrácení stěny do interiéru paláce a zhmoždění vrstev za ní, D – nálezový stav zjištěný archeologickým výzkumem (po vyhnití dřevěných prvků, dislokaci a navětrání kamenů spodní části výplně).

ANDĚLSKÁ HORA (okr. Karlovy Vary)
Lit.: *Klsák 1993; 1994.*

ANGERBACH viz **Týřov**

Obr. 4. Rekonstrukce postupu archeologizace severozápadní stěny severozápadního křídla hradu v Říčanech. A – situace ve středověku. Obvodová zeď byla vzhledem k zahloubení interiéru stupňovitě založena, v uklízené podlaze stahovací jímka na vlhkost. B – stav po destrukci dřevěných částí stavby a jejich omazů. Ve vrstvě nevypálené mazanice díry hlodavců postupně se zanášející humusem. C – stav po destrukci horních částí zděných konstrukcí. D – nálezový stav vzniklý v důsledku několikanásobného rabování stavebního kamene ze zdiva i destrukcí a poškození výkopem inženýrských sítí. 1 – geologické podloží, 2 – severozápadní zeď křídla, 3 – v době stavby vyhřezlá a napadaná malta, 4 – životní nečistoty v parkánu, 5 – destruovaná mazanice z omazu dřevěných konstrukcí, 6 – dřevo, 7 – drn, 8 – hrubá destrukce s velkými kameny, 9 – humózní výplň děr hlodavců, 10 – vrstvy jemného překopaného stavebního odpadu, z nichž byl vytěžen stavební kámen, 11 – výplň výkopu vodovodu (R – roura).

ANGERBACH u Kožlan (okr. Plzeň--sever)
(viz též obr 3. na str. 10)

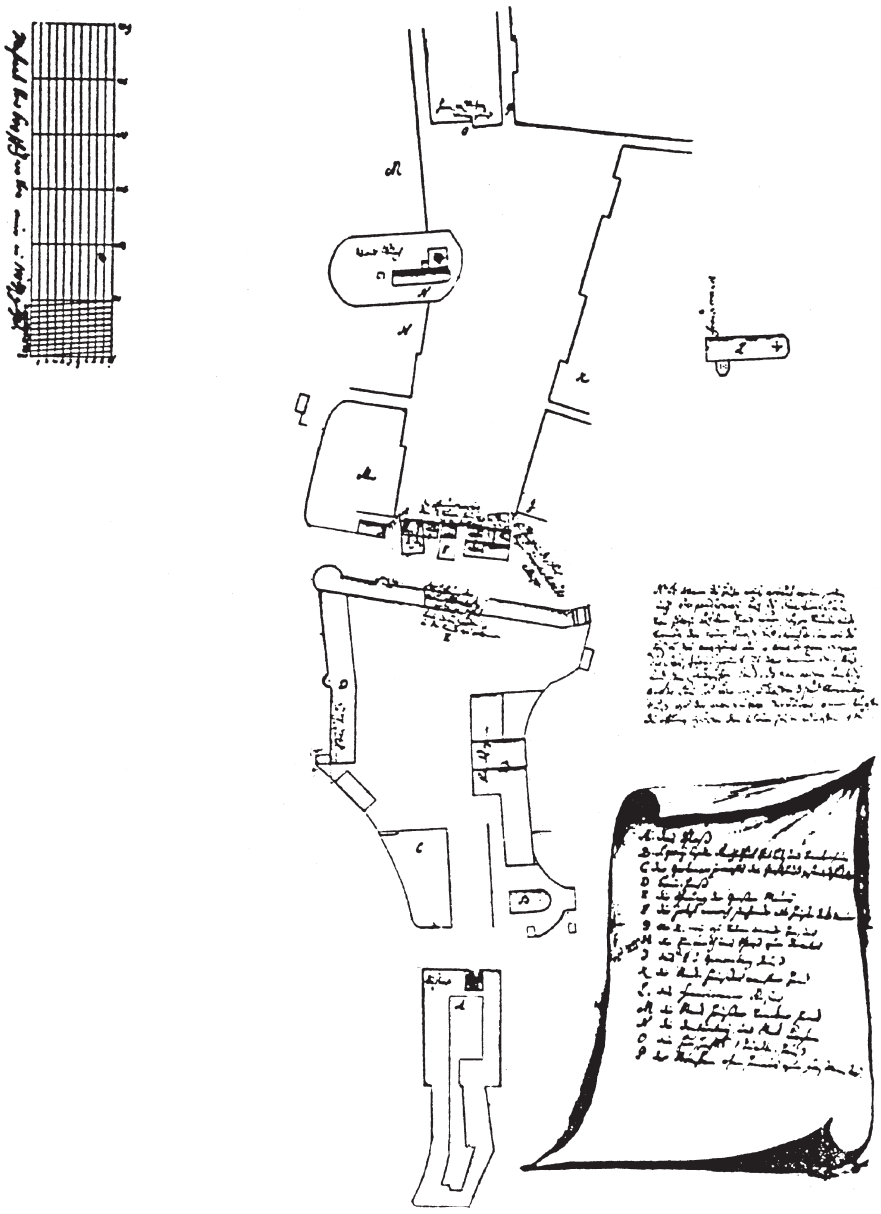
***ARCHEOLOGIZACE** – proces přeměny historické reality v archeologickou nálezovou situaci.

Archeologizací se podoba historické reality (např. stavby) modifikuje způsobem, který je odvislý od mnoha faktorů. Přes možný totální zánik některých komponent (např. organických hmot ve standardních podmínkách) zůstává v archeologické situaci většina informací zachována a je archeologickými metodami čitelná. Vzhledem k množství vlivů, které mohou průběh archeologizace determinovat, může archeologizace téhož typu situace proběhnout více způsoby s odlišnou mírou výpovědi. Diametrálně se tak může např. lišit vypovídací schopnost jednorázově katastrofálně zaniklé stavby nepoškozené mladší-

mi zásahy od výpovědi vyklizeného, postupně rozebraného a mladšími zásahy postiženého analogického objektu, obdobně výpověď situace s dochovanými organickými hmotami bývá odlišná od situace, v níž se nedochovaly. I podoba kvalitní archeologické situace může být značně vzdálena od původního stavu a absence některého jevu v jejím rámci (tedy „nenalezení ničeho“) může být důležitou informací. Mimořádné množství poznatků mohou skrývat též na prvý laický pohled nezajímavé a bohužel šmahem likvidované situace (např. destrukční vrstvy, tedy „bouračka“). Možnost přečtení a vysvětlení mnohdy značně složité archeologické situace je přímo odvislá od jejího odborného zkoumání a dokumentace. Archeologický výzkum je totiž destruktivní výzkumnou metodou a informace obsažené v rozebírané archeologizované situaci musí přejít do dokumentace tohoto výzkumu. Neodborným výkopem či zásahem jsou v naprosté většině případů jednou pro vždy zničeny základní souvislosti a ztraceny nenahraditelné historické prameny. Úroveň informací získaných z archeologické situace je tedy přímo úměrná zodpovědnosti, zkušenostem a kvalitě práce specializovaného odborně školeného archeologa. Výkopy a zásahy amatérského zájemce, které jsou také v rozporu s platnými zákony, prakticky vždy přinášejí zásadní ztráty a poškození historického pramene – v našem případě hradu, neboť mnoho z pohledu profesionála triviálních situací (např. negativů vytěžených zdiv) neškolený výkopce vůbec není schopen rozpoznat, natož dokumentovat a vysvětlit. České hrady představují patrně podobnými zničujícími aktivitami nejpostiženější část národního kulturního dědictví. Protože archeologických historických pramenů je konečné množství (žádný zničený není možno „rekultivovat“), jsou i dosavadní ztráty pramenné základny v případě českých hradů rozsáhlé a povážlivé. Z tohoto důvodu by se každý, kdo k nim má zodpovědný vztah, měl snažit aktivně přispět k tomu, aby archeologické situace, které na českých hradech zbyly a jež představují integrální součást jejich památkové hodnoty, byly nadále uchráněny před nezodpovědným ničením, byť maskovaným sebelíbivějšími naivními představami a projekty, prováděnými mnohdy s velkým osobním nasazením.

BATERIOVÁ VĚŽ

K otázce datování Kotnovské věže na hradě v Táboře viz Hradiště.

Obr. 5. Bechyně. Plán hradu a části města z doby mezi lety 1724–1776. Zadní hrad je ještě zastavěn po celém obvodu a na předhradí stojí kostelík sv. Jiří (označen B).

BEČOV NAD TEPLOU (okr. Karlovy Vary)
Archeologickým výzkumem v letech 2000 až 2001 byl ověřen průběh hradby jádra hradu u bergfritu a v prostoru klasicistní konírny.
Lit.: *Mayer 1871; Bernau 1875 b; Nováková 1963; Heroutová – Holanová – Balabánová 1964; Líbal – Pelzbauer – Charvátová 1975; Ebhardt 1980; Berger – Záhoř – Kyncl 1995; Beneš 2000; Beneš 2001; Kuthan 2001.*

BECHYNĚ (okr. Tábor)
Středověký hrad byl vybaven věží, kterou v roce 1580 zbořil Baltassare Maggi. Kde stála, ovšem nevíme. Mohlo jít o prostor druhého předhradí (kde pak následně Maggi stavěl zámecká křídla), nebo o vlastní jádro. Protože zpráva podobu věže nijak nespecifikuje, nelze ani zcela vyloučit, že by takto mohla být eventuálně označena i velká, při památkových zásazích v sedmdesátých letech 20. století odkrytá pozdně gotická bašta uzavírající na straně nad řekou příkop mezi druhým předhradím a jádrem. V případě této mohutné stavby však lze sotva předpokládat vyloženě věžovitý charakter.
(viz též obr. 145 na str. 78)
Lit.: *Militký 1996; Vlček 1999.*

BEZDĚZ (okr. Česká Lípa)
F. Gabriel naposledy spojil dochované relikty na svahu a vrcholu Malého Bezdězu s hornickým sídlištěm z doby sklonku 14. a prvé poloviny 15. století. Možnost opevnění vrcholu však nevyloučil.
Lit.: *Anonym bez data; Heber 1880; Girsa 1998 b; Girsa – Hanzl 1999; Gabriel – Panáček 2000 a; Gabriel 2001; Girsa – Hanzl 2001.*

BÍLINA (okr. Teplice)
Lit.: *Radovi 1998.*

BISCHOFSTEIN viz **Skály**

BLANSKO (okr. Ústí nad Labem)
Rozbor archeologických nálezů z hradu provedený J. Šedivým ukázal, že místo hradu bylo nejspíše nepříliš intenzivně osídleno již v době od druhé poloviny 13. do počátku 14. století.

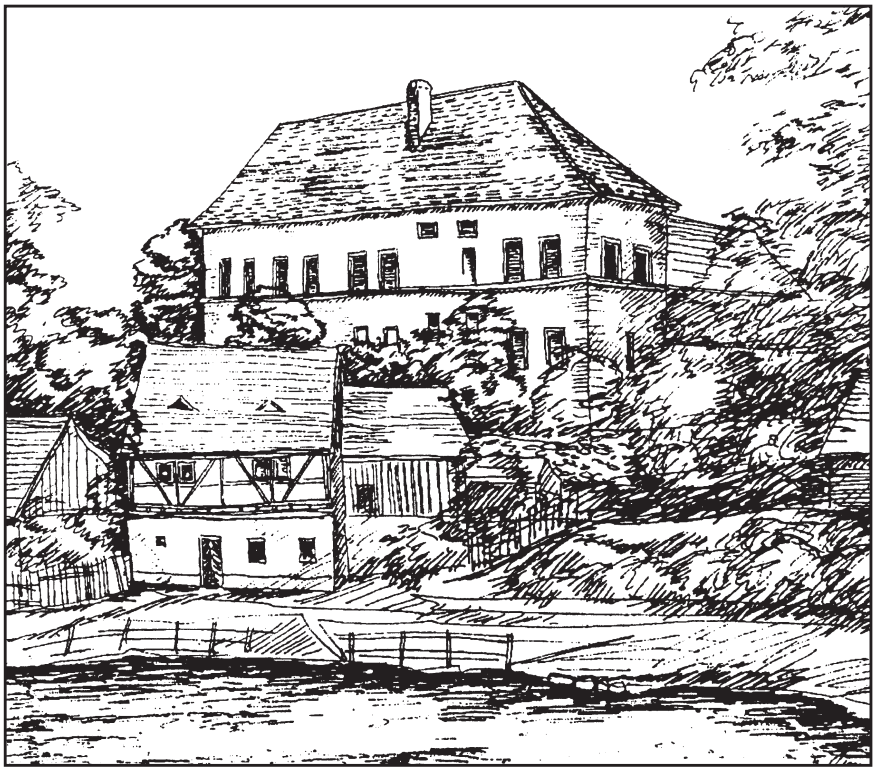
Vstup do hradu byl zjevně řešen odlišným způsobem, než jak předpokládala ↗D. Menclová. V jižním vrcholu hradního areálu existoval polygonální baštovitý útvar. Ostroúhlý stavební prvek před ním, považovaný za bastion ze 17. století, je spíše mostnicí, na níž navazovala dřevěná mostní konstrukce podél jihozápadního líce zmíněného polygonálního útvaru. K ní se pak ostroúhle bokem přikládal padací most, který se spouštěl z nakoso postavené čtverhranné branské věže, dvojboce vystupující z obrysu hradu. Dnešní řešení vstupu je pak mladší úpravou, která si vyžádala značný zásah do původní terénní situace. Ke stejnému závěru nezávisle dospěl J. Šedivý. Ten také předpokládá dvojdílnost hradního areálu. Ze zástavby níže položené části hradu se na východní straně dochovaly pozůstatky rozměrnější budovy s valeně zaklenutým sklepem, v jejímž rozsahu je patrná v obvodové hradbě zazděná půlkruhově sklenutá branka. Jádro neznámé podoby by pak představovala nevelká, oproti vnější o 5 m výše položená plocha při jižní hradbě (dnes zkomolená objektem rozhledny), jež dle starších popisů a plánků patrně obsahovala trojprostorový palác.
Lit.: *Umlauft 1929; Šmíd 2001; Šedivý v tisku.*

BLATNÁ (okr. Strakonice)
Na fresce z roku 1469 ve druhém patře starého paláce, jež znázorňuje alegorii novorozeneckého věku, je dle názoru J. Vítovského zachycen hrad Blatná. Určitou dispoziční podobnost by snad eventuálně bylo možné shledávat v jádře zakresleného hradu. Ten však oproti Blatné nestojí ve vodě a před suchým příkopem je opatřen vnějším opevněním s hradbou se třemi okrouhlými věžemi. K možnosti ztotožnění zobrazeného hradu s Blatnou je nepochybně nutno přistupovat s velmi značnou rezervou.
Lit.: *Olejník 2000; Kašička – Nechvátal 2001; Vítovský 2001.*

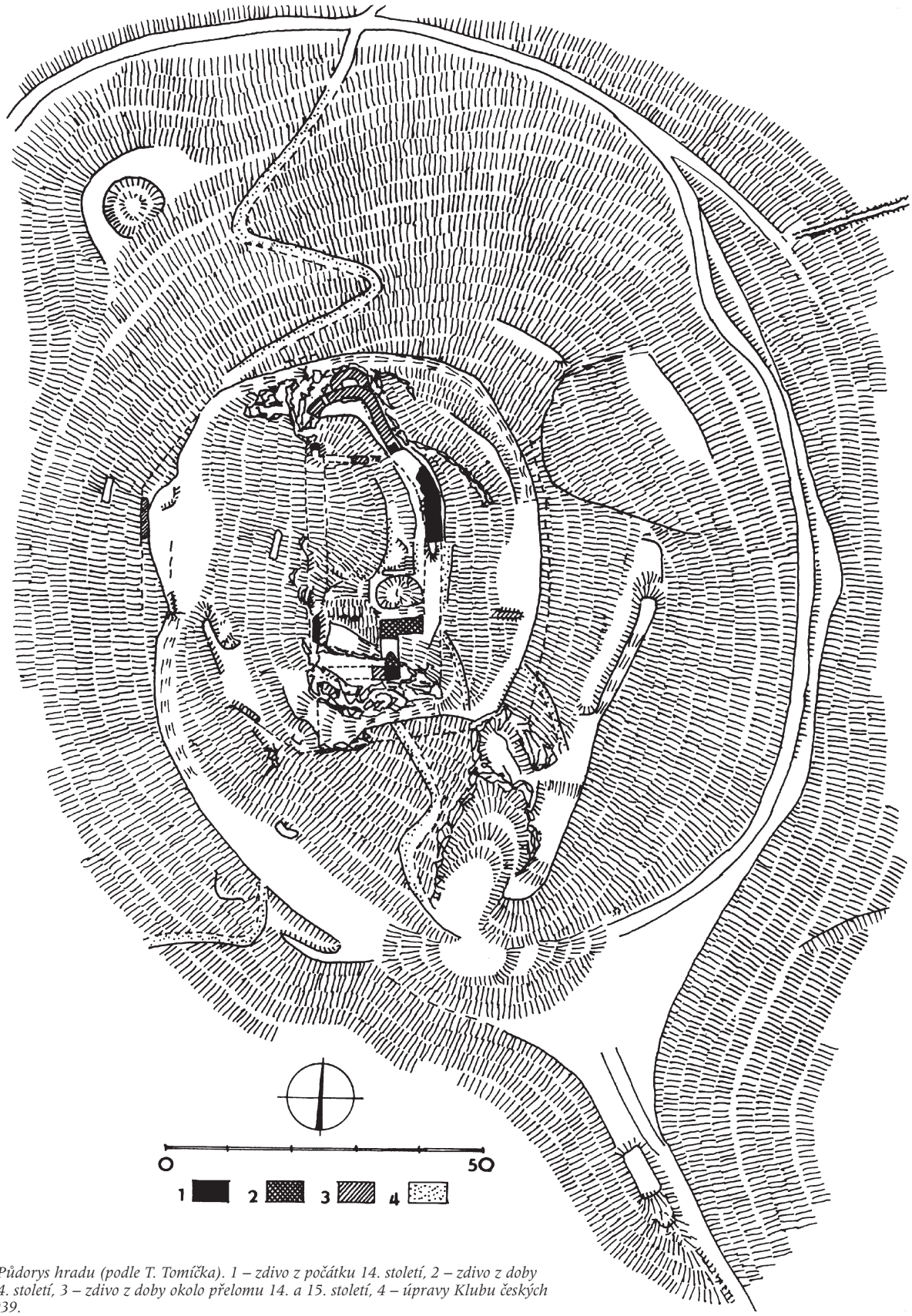

Obr. 6. Blatná. Zobrazení hradu na fresce v jídelně starého paláce.

BLATNO (okr. Chomutov)
Na mapě Blatna z roku 1817 uložené mezi starými tisky ve sbírkách Okresního muzea Chomutov, na níž upozornil J. Pachner, je zámek zachycen ještě jako čtyřkřídlý objekt lehce lichoběžného půdorysu. Východní křídlo je zde oproti ostatním zakresleno jako výrazně širší. V dochovaných suterénech jeho nádvorního traktu si týž badatel povšiml, že ve zdivu je druhotně použito množství gotických architektonických článků. Není pochyb o tom, že by si tento

Obr. 7. Blatno. Hrad na kresbě z roku 1900.

Obr. 8. Bradlec. Půdorys hradu (podle T. Tomíčka). 1 – zdivo z počátku 14. století, 2 – zdivo z doby okolo poloviny 14. století, 3 – zdivo z doby okolo přelomu 14. a 15. století, 4 – úpravy Klubu českých turistů z roku 1939.

Obr. 9. Brandýs nad Labem. Letecký snímek s dobře patrným zemním opevněním.

významný a doposud nedoceněný objekt zasloužil provedení alespoň standardního stavebně historického průzkumu. Definitivnější slovo při řešení jeho složité problematiky však bude nepochybně náležet budoucí archeologické sondáži.
Lit.: *Strohschneider 1919; Gröschl 1963; Jančák 1974; Šafránek 1991; Pachner 2000 a.*

***BLEŠENSKÝ VRCH** viz
Hrad na Blešenském vrchu

BOLKOV (okr. Trutnov)
Lit.: *Hejna 1983 f; Wolf 1999 b; Úlovec 2000 b.*

BOR U TACHOVA (okr. Tachov)
Lit.: *Radovi 1998; Kuthan 2001.*

BOREK viz **Červený Hrádek**

BOROVSKO (okr. Benešov)
Lit.: *Úlovec 2000 b.*

BRADLEC (okr. Semily)
Stavební vývoj hradu byl zjevně poměrně složitý. Z prvé stavební fáze z počátku 14. století se dochovaly prakticky pouze fragmenty z čediče vyzděné obvodové hradby, na východní straně s pozůstatkem jednoho zubu cimbuří. Západní, nejspíše vstupní stranu jádra vymezovala hradba, za níž bylo mohutným násypem vytvořeno nádvoří. Právě tento násyp se stal příčinou takřka úplného zániku zmíněné hradby, z níž jsou dnes dochovány pouze nepatrné pozůstatky obou jejích navázání na čedičový skalní útvar. Při východní hradbě nejspíše stávala budova, jejíž podoba je nejasná. Další budovu, snad palác, můžeme předpokládat na jižním čedičovém útvaru. Jak vyhlížely a jaký rozsah měly další části hradu doposud nevíme, i když existenci předhradí, nejspíše na západní straně, je nutné předpokládat již od počátku. V této době patrně mohl vzniknout i příkop s valem na východní straně.

Ve druhé stavební fázi, datovatelné snad do doby po polovině 14. věku, byla radikálně přeřešena zástavba na jižním čedičovém vrcholu. Do kouta, vymezeného jižní a východní obvodovou zdí z prvé fáze, byla vložena čtverhranná plochostropá obytná věž. Zda se stavělo i v jiných částech hradu, nejsme za současného stavu vědomostí schopni určit.

Významné změny přinesla přestavba z konce 14. století, kdy vznikl zejména severní palác s polookrouhlou věží, jehož líce byly vystavěny ze ↗štuk. Přestavby se v této době dočkala i zástavba na jižní straně jádra, kde na obytnou věž navázala nejspíše palácová budova. Stavělo se též při východní straně jádra, jak napovídá dochovaný sklep a zpevnění. Částečnou znovuvýstavbu si vyžádala i staticky problematická západní hradba jádra. S touto stavební fází můžeme spojovat také vznik částečně dochovaného ohrazení západního předhradí a snad i budovy v možném příhrádku na východní straně pod jádrem.

V poznání podoby hradu Bradlec zůstává velmi mnoho otevřených otázek, které by mohl pomoci vyřešit jen budoucí archeologický výzkum. Týkají se zejména komunikačního schématu hradu, rozsahu a datování nesporných i předpokládaných součástí vnějšího ohrazení i vývoje řešení vlastního jádra. K tomu, aby bylo možné se kvalifikovaněji vy-